

СТИЛІСТИЧНІ НАПРЯМИ МОВОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

О.І. Хом'як, канд. філол.наук

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КУРСУ "МОВА І КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА" для студентів гуманітарних спеціальностей

Стаття присвячена висвітленню науково-методичної бази курсу "Мова і культура суспільства". Закцентовано увагу на актуальних питаннях формування гуманітарної освіти з позицій синтезу лінгвістичних та культурологічних знань.

The article is devoted to the examination of scientific-methodical basis of course "Language and culture of society". The main attention is focused on the actual question of arts formation from the positions of linguistic and cultural knowledge unification.

Модернізація освітньої діяльності в Україні в контексті європейських вимог, визначених Болонським процесом, спрямована на підвищення рівня підготовки і конкурентоспроможності фахівців на світовому ринку праці. Питання якості мовної освіти в аспекті державних мовно-політичних та європейсько-інтеграційних процесів прямо залежить від змісту і мети пріоритетно-перспективних принципів лінгводидактики і прикладної лінгвістики.

Сучасне осмислення проблеми формування та реалізації фахової культури гуманітаріїв у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах зумовлює поглиблення теоретичного та підвищення методичного рівнів навчання. Потреба мовної репрезентації та лінгвокультурологічного пояснення вузлових проблем виникнення і становлення українців у контексті культурних орієнтацій сучасного світу, що є основною метою курсу "Мова та культура суспільства", пропонованого для студентів-гуманітаріїв, узгоджується з обов'язковими навчальними дисциплінами державного освітнього стандарту – курсами "Культурологія", "Українська етнологія", "Історія української культури", де етнокультурний розвиток українського народу розкривається через антропологічні, мовні, культурологічні, психологічні, релігійні характеристики.

Знання про світ становлять основу самоусвідомлення та фундамент духовного розвитку людства. Важливо, що оприлюднення культури, як і культурного виміру людського життя є критеріями сучасної цивілізації. Спираючись на визначення культури як суми матеріальних і духовних цінностей (того, що створено штучно), дослідники розуміють культурологічні знання як знання про "другу" природу, створену людиною. З погляду предмета культурології, культурологічні знання – це, насамперед, знання про культурний розвиток людства, в якому культура реалізується як сутнісна риса людського буття. У такому розумінні культурологічні знання об'єднують в єдине ціле всі науки і забезпечують функціонування сучасної наукової системи та її подальший розвиток¹. А отже, культурологічне знання і втворене на його основі філософсько-світоглядне мислення – це одна з головних парадигм інтелектуально зорієнтованої освіти.

Теоретичним базисом проблем, що вивчаються гуманітарними науками, є культурологічний аналіз таких суспільних явищ, як-от: взаємодія культури та цивілізації, сучасні процеси глобалізації та культурна самоідентифікація, проблема молодіжних субкультур, роль культурних орієнтацій у розвитку суспільства, ідея рівноправності культур у сучасному світі.

Висвітлення лінгвокультурологічної проблематики нерозривно пов'язане з вивченням науково-теоретичних основ етногенетичних процесів, етноісторичного розвитку різних народів та загальної етнічної картини світу.

Вивчення етногенезу українського народу є актуальною загальноосвітньою проблемою в Україні – власне наукове бачення часто переплітається зі стереотипними суспільно-політичними та ідеологічними мотивами, свідомою фальсифікацією, з одного боку, а з іншого – високопатріотичними закликами, що іноді межують із міфотворчістю. У зв'язку зі сказаним зауважимо, що для теоретичного узагальнення і систематизації дидактично спрямованого етнологічного матеріалу цілеспрямоване використання лінгвістичних знань відіграє важливу роль, оскільки розвиток будь-якого етносу пов'язаний із мовою – глибинною етноідентифікаційною ознакою. Академік В.М. Русанівський наголошував на тому, що рідна мова є одним із головних засобів, за допомогою яких створюється соціальний механізм успадкування культури від покоління до покоління, тобто відбувається ви-

роблення національної культурної традиції. Так, мова єднає між собою представників певного народу в часі і просторі.

Мова як поліфункціональна знакова система є вагомим фактором розвитку думки, засобом здійснення пізнавальної та духовно-культурної діяльності людства, критерієм ідентифікації етногенетичних та етноцивілізаційних процесів. Осмислення феномена мови від часів античності до наших днів позначене актуалізацією синтезу лінгвістичних та історичних, філософських, естетичних, поетичних, психологічних, мистецтвознавчих, педагогічних знань.

Як складний вербальний код та головний спосіб передачі інформації за допомогою спеціально відтворюваних символів, мова розвивається паралельно зі становленням людини та її культури: "незалежно від вузько лінгвістичного інтересу, мовні форми й історичні процеси мовного розвитку найвищою мірою є цінними для розпізнавання і тлумачення деяких найбільш складних і важких питань психології мислення і того дивовижного, найскладнішого руху в житті людського духу, який ми називаємо історією, або прогресом, або еволюцією"².

Розвиток науки, техніки, освіти, культури відтворюється в мові, що "відноситься до всіх інших засобів прогресу, як перше й основне"³. Засвоєння мови відбувається паралельно з усвідомленням основних законів мислення: діяльність людини "перебуває під знаком Слова: навіть якщо слово не вимовляється людиною вголос, навіть якщо воно не промовляється нею і про себе, діяльність націлена на нього й відбувається у світі усвідомлюваному та названому"⁴.

Таким чином, лінгвістична проблематика перехрещується з еволюційними вимірами буття, зумовлюючи і формуючи аспектологію спеціального наукового знання, що характеризується тенденціями до синтезу епістемологічних підходів⁵. Так, зокрема, формується лінгвокультуроснавство – комплекс наук про зв'язок мови і культури. Із названих позицій Й.Гердер і В. фон Гумбольдт визначили засади мовної свідомості та принципи поєднання мовознавчих досліджень із історичними, антропологічними, етнопсихологічними. У свою чергу Ф.Боас, Е.Сепір, Б.Уорф працювали в аспекті дослідження співвідношення форм мислення і категорій мови, пізнання світу і специфіки його відтворення в тематичних групах лексики (сучасні уявлення про поняття картини світу). Окремо стоїть лінгвістична концепція антропоцентричного підходу в мові, сформульована Е.Бенвеністом.

Українська лінгвокультурознавча традиція пов'язана з ідеями О.О.Потебні про мовну діяльність людини як творче пізнання світу та вивчення слова як культурного феномену. Науковому осмисленню функціонування літературної мови у просторі національної культури з позицій сучасної філологічної науки присвячено дослідження українських мовознавців: Л.А.Лисиченко, Ю.О.Карпенка, С.Я.Єрмоленко, Л.І.Шевченко, Н.В.Слухай та ін.

Пріоритетність розвитку лінгвокультурологічних дисциплін, зокрема етнолінгвістики (науки про взаємозв'язок мови та духовної і матеріальної культури етносу⁶) та лінгвокультурології (науки про загальні закономірності взаємодії, взаємозумовленості мовної і культурної діяльності людини і суспільства⁷) зумовлена антропологічною спрямованістю сучасної лінгвістики, поверненням її предметності у прагматику, розуміння сутності системи мовних форм як онтологічної характеристики людини і водночас практичної діяльності.

Пошук шляхів вирішення мовноосвітніх проблем нерозривно пов'язаний з дослідженням комплексу важливих питань, серед яких теорія і практика формування вербального апарату мислення сучасної української людини, вироблення комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок та організації наукового пошуку й інтелектуально-креативної діяльності у студентів-гуманитаріїв.

Необхідною умовою найповнішої реалізації навчального потенціалу курсу "Мова і культура суспільства" є інтеграція лінгво- та культурознавчого матеріалу. Обов'язковим, на наш погляд, для оптимального засвоєння концептуальних положень пропонованого предмета є з'ясування питань про співвідношення мови і культури, мови і етносу, мови і мислення, висвітлення проблеми міжмовних контактів, окреслення специфіки мовно-історичних періодів функціонування загальнонаціональної мови, визначення поняття літературної мови, її зв'язку з діалектами.

Загальновідомо, що наявність у народу літературної мови засвідчує високий рівень розвитку національної культури – літературна мова як "історично закономірна та суспільно важлива форма існування загальнонаціональної мови" (С.Я. Єрмоленко) твориться в певних культурно-історичних умовах. Не випадково Л.І. Шевченко, розвиваючи теорію інтелектуалізації літературної мови, стверджує, що "літературна форма мови для високорозвинених націй є найвищою

формою самоідентифікації, оскільки саме в ній відбиті послідовно коди свідомості, ментального відчуття досвіду, символи національної культури"⁸. Такі характерні ознаки як нормованість, кодифікованість, відсітність діалектів, поліфункціональність, стильова диференціація узгоджуються з консолідуючою, націєрепрезентуючою функцією літературної мови. Одними з різновидів загальнонаціональної мови є територіальні та соціальні діалекти, що за формою існування та системою нормування протиставляються літературній мові. Разом з тим, С.Я. Єрмоленко, досліджуючи взаємодію української літературної мови з діалектами, вказує на цілісний, інтегративний характер сучасної української літературної мови та стверджує, що "норми сучасної літературної мови ґрунтуються на взаємодії усіх діалектів і відбивають активні інтеграційні процеси в організмі національної мови і в її літературному стандарті"⁹.

Успішне розв'язання окреслених навчально-освітніх завдань забезпечить, на наше переконання, структурна організація посібника до курсу "Мова і культура суспільства", здійснена за системою лінгвокультурознавчого знання з акцентуванням уваги на історично-мовних періодах розвитку і функціонування літературної мови у просторі національної культури.

Ефективному опануванню теоретичного матеріалу, з позицій розвивального навчання, сприятиме його виклад логічно завершеними частинами. Інтенсифікація й посилення практичної спрямованості навчального процесу зумовлюватиме вироблення у студентів умінь дотримуватися норм літературної мови та забезпечуватиме формування й удосконалення їх мовленнєвої ерудованості. Так, вважаємо за доцільне використовувати на заняттях завдання з культури мови, що класифікуються вченими (Хом'як І.М., Сербенська О., Бабич Н.Д. та ін.) як основні структурні компоненти мовної освіти середньої та вищої школи, оскільки розвивають мовне чуття та навчають мовному етикету.

Як відомо, писемне мовлення тісно пов'язане із внутрішнім, а також усним мовленням, що схильне видозмінюватися в умовах неоднорідного мовленнєвого середовища. Тому знахідкою для викладача будуть вправи на редагування, конструювання і переклад з однієї мови на іншу.

Незаперечними репрезентантами етнокультурного розвитку, вербалізованими формами історичної свідомості є писемні пам'ятки.

Аналіз мовних явищ, які мисляться як результат взаємодії мови та культури суспільства, є важливим аспектом формування фахівця-гуманітарія. Свідоме використання лінгвістичних знань у процесі оволодіння лінгвокультурологічними категоріями є, таким чином, однією з передумов підвищення інтелектуального рівня студентів і сприяє розвитку творчого мислення.

Важливим етапом інтенсифікації навчальної діяльності є самостійне виконання студентами конкретних завдань, пов'язаних із написання творчих робіт. Ефективність інтелектуальної праці підвищать питання для роздумів, самоперевірки та повторення. Засвоєнню логіко-поняттєвого апарату сприятиме і самостійне опрацювання наукових досліджень, список яких доречно подати у посібниковому виданні пропонованого предмета.

Зважаючи на міжпредметну основу курсу комплексний підхід до навчальної діяльності гуманітаріїв вважаємо найбільш оптимальним та ефективним – він сприятиме формуванню у студентів системного науково-теоретичного мислення, можливості глибше з'ясувати комплекс питань щодо формування духовної та матеріальної культури народу у зв'язку з розвитком його літературної мови, слугуватиме пізнанню національної картини світу через лінгвальні категорії та виробленню особистісного ставлення до проблем національної культури та внутрішньої потреби збагачувати власний мовно-культурний рівень.

Отже, вивчення курсу "Мова і культура суспільства" є одним із важливих етапів підготовки кваліфікованих спеціалістів та підвищення інтелектуально-професійного рівня їх мовної освіти. Осмислення етнокультурного розвитку українського народу, усвідомлення культурної самоідентифікації в аспекті лінгвокультурологічної проблематики пропонованого курсу уможливує цілеспрямоване формування "національно свідомої, духовно багатой мовної особистості"¹⁰, запезпечує мовну компетентність, комунікативну досконалість та фахову освіченість гуманітаріїв.

¹Петрушенко В.Л., Пинда Л.А., Подольська Є.А. та ін. Культурологія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації. – 4-те видання, стереотипне / За заг. ред. проф. В.М. Пічі. – Львів, 2006. – С. 36; ²Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи / Пер. с англ. А.М. Сухотина. – М. – Л., 1934. – С. 3; ³Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М., 1976. – С.211; ⁴Хайдеггер М. Гельдерлин и сущность поэзии // Рабо-

ты и размышления разных лет. – М., 1991. – С.27; ⁵Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу: Монографія. – К., 2001. – С. 21; ⁶Савчук Б. Українська етнологія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 311; ⁷Теория языка: Учебное пособие / А.Т. Хроленко, В.Д. Бондалетов. Под ред. В.Д. Бондалетова. – М., 2004. – С. 265; ⁸Шевченко Лариса, Шулінова Лариса. Стилїстика української літературної мови: функціональна діагностика тексту. Навчальний посібник. – К., 2004. – С.71; ⁹Єрмоленко С.Я. Сучасні проблеми дослідження літературної мови // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2001. – Вип. IV. – С. 6; ¹⁰Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна мова. 5 – 11 класи. – К., 2001. – С. 3-4.

А.А. Калетнік, асист.

НЕОКЛАСИЧНИЙ ТЕКСТ ЯК ЕСТЕТИКО-ХУДОЖНЯ ЦІЛІСНІСТЬ У ФІЛОЛОГІЧНИХ ПАРАДИГМАХ

Статтю присвячено аналізу методологічних засад у формуванні філологічних критеріїв оцінки творчості київських неокласиків, а також сформульовано ідеї про поступовість мовознавчої аргументації.

The article deals with analysis of methodology while forming philological criteria of evaluation of the Kyiv neoclassists' works. The ideas of the philological argumentation sequence are formed as well.

Лінгвістична доказовість феномену неокласичного тексту спирається на дослідницьке розуміння згармонізованості взаємозалежностей екстра- й інтралінгвальних факторів, що визначають цілісність вербалізованої художньої свідомості.

До екстралінгвальних, як вже аналізувалося вище, відносимо позамовну культурно-історичну й соціально-політичну ситуації, що визначають контекст епохи, часу, традицій, скорельованих й антагоністичних форм культури, що взаємодіють, впливають чи руйнують цілісний словесно-естетичний вимір неокласичного напрямку, його репрезентативних текстів.

Екстралінгвальні чинники в лінгвістичному аналізі поширюються також на обставини життя митця, зовнішню мотивацію сло-